

АСОБНІКІ СТАТУТА 1588 г. ЯК ДАДАТКОВЫЯ КРЫНІЦЫ ПРАВА

НАТАЛЛЯ СЛІЖ

Анотацыя: Апісанні выданняў Статута 1588 г. сустракаюцца ў працах даследчыкаў права Вялікага Княства Літоўскага. Асобнікі Статута 1588 г. цікавыя не толькі сваім зместам, але і каментарамі, заўвагамі, якія змешчаны побач з артыкуламі. У дадзенай працы разгледжана 4 выданні 1588, 1614 і два 1619 гг. Для аналізу былі ўзяты артыкулы, прысвечаныя сямейнаму праву. Самае каштоўнае выданне з рукапіснымі каментарамі датуецца 1619 г., захоўваецца ў Польшчы.

Ключавыя словы: Статут 1588 г., заканадаўства ВКЛ, сямейнае права.

COPIES OF THE STATUTE OF 1588 AS ADDITIONAL SOURCES OF LAW

Abstract: The descriptions of editions of the 1588 Statute can be found in the works of the Grand Duchy of Lithuania law researchers. The copies of the Statute of 1588 are interesting not only because of their content but also due to the comments and remarks placed together with articles. This article considers four editions of years 1588, 1614 and two of year 1619. The author chose to analyse articles on family law. The most valuable edition of 1619 with handwritten comments is kept in Poland.

Keywords: Statute of 1588, Legislation of the GDL, Family Law.

Выданні Статутаў прыцягвалі ўвагу даследчыкаў Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) (Daniłowicz, 1823: 168–177; Дубонис, 1989: 241–248). Асобнікі Статута 1588 г. цікавыя не толькі сваім зместам, але і каментарамі, заўвагамі, якія змешчаны побач з артыкуламі. Гэта дадатковая інфармацыя па карыстанні праўнікамі зводамі законаў. Статут 1588 г. стаў апошнім зводам права, таму адпаведна неаднаразова перавыдаваўся. Першыя выданні хутка разышліся. Яны былі неабходныя для карыстання ў судовых установах і асабіста для шляхты. Становяцца актуальнымі яго наступныя перавыданні. З ініцыятывы Льва Сапегі Статут быў перакладзены на польскую мову. Пры яго жыцці пабачылі свет выданні ў 1614, 1619 гг., пазней выйшлі перавыданні ў 1648, 1693, 1744, 1768 гг. Яны дадаваліся соймавымі пастановамі, у тым ліку і новым (Linde, 1816: 39, 57–72; Daniłowicz, 1837: 204; Бершадский, 1893: 9–17; Пташицкий, 1893: 17–22; Ючас, 1982: 79). Даследчыкі адзначаюць пра перавыданні, але паза іх увагай засталіся карэктуры, заўвагі на палях, дадаткі з канстытуцый.

У дадзенай працы разгледжана 4 выданні 1588, 1614 і два 1619 гг. Для аналізу ўзяты артыкулы, прысвечаныя сямейнаму праву.

Выданне Статута 1588 г. на старабеларускай мове ўтрымлівае допіс да артыкула 2 раздзела 5 пра афармленне вянouўнага запісу. *“Potrzebny artykuł dla przeczytania, ktoze chce zenic”* (Статут, 1588: 121). Запісы датуюцца прыкладна 30-мі гг. XVII ст. Паводле іншых нататак можна сцвярджаць, што дадзены асобнік выкарыстоўваўся ў Менскім ваяводстве і вёўся прадстаўнікамі роду Хмараў. На старонках гэтага выдання Статута 1588 г. таксама вяліся сямейныя нататкі. У адной з іх адзначалася, што Самуэль Хмара ажаніўся ў 1629 г. Яму жадалася шчасця і бласлаўлення Бога (Статут, 1588: 123). Падобныя лаканічныя запісы былі і пра іншыя падзеі.

Выданне 1614 г. (Данилович, 1841: 32; Лаппо, 1936: 414–426) з’яўлялася толькі перакладам і не ўтрымлівала каментароў (Статут, 1614). У польскамоўным выданні Статута 1614 г. не было каментароў на палях, але падкрэсліваліся важныя артыкулы. Так, адзначалася, хто павінен выдаваць замуж дзяўчыну ў выпадку смерці бацькі і пра вылучэнне маёмасці для невенаванай удавы (Р.5. Арт.1) і аб дзеўках, якія выйшлі замуж без волі бацькоў (Р. 5. Арт. 8) (Статут, 1614: 196, 200).

Перавыданне 1619 г. (Лаппо, 1936: 427–431) ужо прадстаўляла сабой не толькі пераклад, але і сур’ёзную юрыдычную дапрацоўку. Яна датычылася не нормаў Статута, а каментароў, якія былі змешчаны да большасці артыкулаў. Для параўнання ў заўвагах пазначаліся спасылкі на заканадаўчыя акты Польшчы (Вісліцкі Статут, пастановы Уладзіслава Ягайлы 1423 г., звычай Кракаўскай зямлі 1505 г. і інш.). Да гэтага дадаваліся пастановы соймавых канстытуцый. Аднак адсылак да іншых артыкулаў самога Статута выданне не ўтрымлівала. Ад-

значым, што змяшчэнне спасылак на польскае права не было новай ідэяй. У рукапісным Статуце 1566 г., які паходзіў з украінскіх зямель, утрымліваліся артыкулы з польскага заканадаўства (Statut, 1566).

Перавыданню 1619 г. да нас дайшло не так шмат. Стан іх захавання розны. Кожнае з іх прадстаўляе цікавасць. Асобнікі вылучаюцца мастацкай аздобай. У іх змешчаны гравюры з партрэтамі Жыгімонта Вазы, пасяджэннямі сойма, сваяцкай сістэмай. Наступныя выданні 1648, 1693, 1744 гг. (Лаппо, 1936: 442–451, 457–461) у многім захавалі структуру выдання 1619 г. і каментары. Унутраныя спасылкі на іншыя артыкулы з’явіліся толькі ў выданні 1648 г. Яны захаваліся ў наступных перавыданнях. Гэта рабіла працу праўнікаў больш зручнай. Кожнае перавыданне ўтрымлівала новыя пастановы соймавых канстытуцый.

Першы асобнік за 1619 г. мае некаторыя адзначэнні. Падкрэслены ўрыўкі пра вянец і атрыманне невенаванай удавы роўнай часткі маёмасці з дзецьмі (Р. 5. Арт.1), аб невылучэнні пасагу тым, хто яго атрымаў (Р. 5. Арт.4), аб свавольным шлюбе дзяўчыны (Р. 5. Арт.9), аб вінаватых пры разводзе (Р. 5. Арт.20) (Statut, 1619 а: 197, 200, 202–203, 209).

Да разраду ўнікальных варта аднесці наступны асобнік з Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве (Statut, 1619 b). Пры яго камплектаванні да кожнага аркуша быў устаўлены чысты для нататак. Так рабіліся пазнейшыя выданні прававой літаратуры. Такую камплектацыю Статута маглі зрабіць толькі па спецыяльнай замове. На вялікі жаль, захаваліся не ўсе старонкі, адсутнічае пачатак. Усе гэтыя старонкі запісаны каментарамі да кожнага артыкула. Пры напісанні выкарыстаны два колеры чарнілаў: для тытулаў – чырвоны, для тэксту – карычневы. У нататках змешчаны адсылкі да іншых падобных артыкулаў і соймавых канстытуцый. Каментары рабіў праўнік вельмі высокай кваліфікацыі, які добра ведаў усе артыкулы Статута, пастановы канстытуцый, польскае права. Але ў асобніку не захавалася інфармацыя, якая б паказвала на аўтарства нататак у Статуце, пачатак і канец кнігі пашкоджаныя.

Прывядзем прыклады некаторых каментароў з пятага раздзела. Да першага артыкула аб вене ў рукапісным каментары падаецца спасылка на соймавыя пастановы 1581, 1593, 1609, 1611 гг. (Volumina legume, 1859: 211, 344, 437, 465). Коротка паўтараецца змест артыкула і да кожнага яго палажэння прыведзены спасылкі на іншыя артыкулы. Было адзначана, што дзяўчына, якая не атрымала вяноўнага запісу пры заключэнні шлюбу, траціла вена пасля смерці мужа (Statut, 1619 b: (180–180v), 197)¹.

¹ Дадзенае выданне мае падвоеную нумарацыю: адна – тагачасная друкарская, а другая – сучасная алоўкам. Другая нумарацыя выкарыстоўваецца для пазначэння старонак з каментарамі ад рукі. Каб не блытаць з друкарскай, яна ўзятая ў круглыя дужкі.

Артыкул 1 рэгуляваў парадак запісу вена, якое складалася з сумы за пасаг і такой жа сумы прывенку, г.зн. мужчына на сваёй маёмасці запісваў падвоеную суму пасагу. Няслушныя запісы не мелі юрыдычнай моцы. У рукапісным каментары былі змешчаны асобныя пункты з артыкула і спасылкі на іншыя артыкулы Статута (Р. 3. Арт. 41, 43; Р. 5. Арт. 6, 19; Р. 7. Арт. 1, 2, 16).

Артыкул 4 датычыўся пасагу, усталёўваў тэрмін даўніны на атрыманне пасагу – 10 год. Пасля сканчэння гэтага перыяду шляхціц не магла ініцыяваць судовы працэс супраць сваякоў. У рукапісных каментарых дадаваліся спасылкі на пастанову соймавай канстытуцыі 1588 г. і на нормы Статута, такія як Р. 1. Арт. 33; Р. 3. Арт. 2, 10, 11, 44, 45, 70; Р. 4. Арт. 91; Р. 5. Арт. 3; Р. 6. Арт. 5, 6, 9; Р. 7. Арт. 11, 13. (Statut, 1619 b: (184)).

Артыкул 17 забараняў мужу пакідаць ці дараваць маёнткі, на якіх было запісана вена. Усе маёмасныя аперацыі з імі павінны былі праводзіцца са згоды жонкі. У рукапісных каментарых змешчаны спасылкі на Р. 4. Арт. 49; Р. 5. Арт. 1, Р. 7; Арт. 1, 6 (Statut, 1619 b: (192)).

Такія каментары са спасылкамі змешчаны практычны да кожнага артыкула Статута. Яны прадстаўляюць сур'ёзную прапрацоўку заканадаўчых нормаў. Для праўніка такія каментары дазвалялі арыентавацца не толькі ў Статуце, але і ў канстытуцыях соймаў, заканадаўстве Польшчы.

Такім чынам, самі асобнікі Статута 1588 г., як і маргіналіі ў іх, з'яўляюцца дадатковай крыніцай права. Яны могуць утрымліваць як характарыстыку нормаў, так і асаблівасці іх выкарыстання.

Бібліяграфія

1. Бершадский, Сергей (1893). *Литовский статут и польские конституции. Историко-юридическое исследование*. Санкт-Петербург.
2. Данилович, Игнат (1841). “Взгляд на литовское законодательство и литовские Статуты”, *Юридические записки, издаваемые П. Редкиным*, 1: 1–46.
3. Дубонис, Артурас (1989). “Исследования экземпляров Третьего Литовского Статута”, *Третий Литовский Статут 1588. Материалы Республканской научной конференции, посвященной 400-летию Третьего Статута*. Вильнюс: 241–248.
4. Лаппо, Иван (1936). *Литовский Статут 1588 г.* Т. 1. Исследование. Ч. 2. Каунас.
5. Пташицкий Станислав, (1893). *К вопросу об изданиях и комментариях литовского статута. Историко-библиографическая справка*. Санкт-Петербург.

6. Ючас, Мечисловас (1982). „Применение Статута 1588 г. в судебной практике XVII–XVIII веков”, *Первый Литовский Статут 1529 г.* Вильнюс: 78–86.

7. *Статут Великого Княжества Литовского* (1588). Вильно: К. Мамоніч, 1588 (Biblioteka Narodowa. BN XVI. F. 612).

8. Daniłowicz, Ignacy (1823). „Opisanie bibliograficzne dotąd znanych egzemplarzy Statutu Litewskiego, rękopiśmiennych i edycyу drukowanych, tak w ruskim oryginalnym, jako też w polskim i łacinskim języку”, *Dziennik Wileński*. T. 2: 168–177.

9. Daniłowicz, Ignacy (1837). „Rzut oka historyczny na prawodawstwo litewskie”, *Pamiętnik Naukowy*. T. 1. Zesz. 2: 235–267.

10. Linde, Samuel (1816). *O Statucie Litewskim ruskiem językiem писаным i drukiem wydанym wiadomość*. Warszawa.

11. Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego (1566). (Biblioteka Narodowa – Warszawa *mak.* Ack. 2049).

12. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego* (1614). Wilna (Biblioteka Narodowa XVII.4.1191).

13. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego* (1619 a). Wilna (Biblioteka Narodowa XVII.4.2074).

14. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego* (1619 b). Wilna (Biblioteka Narodowa XVII.4.3228).

15. *Volumina legum* (1859). Tom II. Przedruk zbioru praw, staraniem xx.pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego. Prawa, konstytucye y przywileje królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od seymu wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego seymu uchwalone. Petersburg.